

ЛЕВ СКРИПНИК

ОПОВІДАННЯ ПРО СТЕК

А зараз, ось, літо...

Звичайно літо у великому місті... Охолоджується розпечений асфальт, у якому ще півгодини тому, ніби у присохлій грязюці, грузли ноги, залишаючи чіткі сліди закаблуків...

По вулиці бігають хлопчики з веселими оченятами і, напружуючи легені, вигукують!

— Радійо, Радійо! Вечерняя газета!

У кутку, повернувшись спиною до перехожих, стоїть „пацан“ з ірисовим лотком і непомітно облизує рожевим язиком жовту, засохлу цукерку. Це для того, щоб ірис мав „свіжий вигляд“... Зробивши свою таємну „справу“, хлоп'я повертається усім корпусом і жваво вигукує:

— Іріс — сочний, молочний, свіжий, — па-акапейкі іріс!

Взагалі, ця дрібна „публіка“ — повеселішала... Жарота спала і ось вже з заходу обливають стомлені, попечені голови свіжі струмки вечірнього вітерцю. З півної — напроти — тоскно й дзвінко різала душу скрипка... А у лад скрипки здушено гуркотів бубон, вібруючи, скаржилась на щось ніжна віолончель...

Я сиджу за столом, низько схиливши голову над папером, і час від часу кидаю зір на квиток: Харків — Кантемирівка...

Звичайний, жовто-зелений квиток...

Лиш півтори години тому, як вийшов я з потягу...

Учора у цей час був я там... Я знову бачив невеличке містечко, вокзальні пакгавзи і зелений будинок, де колись на трикольоровому тлі чорними літерами загрожував похмурий надпис:

„Контр'є - разв'єдка N - ского корпуса“

Зараз у цьому будинку — кооператив. В кооперативі — оселедді, тютюн, цукор, запах дьогтю й травневого, чистого, як сльоза, меду... За прилавком жінка у червоній пов'язці. В рисах її обличчя я пізнав щось знайоме... Згадав: „тоді“... нагодувала мене ця жінка вареною картоплею...

Далі бачив я — містечковий і залізничний клуби, театр (де тоді було „офіцерське зібрання“), Будинок-читальню, Книгозбірню, нову лікарню, нову школу. „Тоді“ — цього не було...

І ось тепер, сидючи у своїй кімнаті і прислухаючись до віолончелієвого суму, згадав я...

19-й... Страшений, кривавий, буйний і нудний... Містечко Кантемирове... Сім тисяч полонених червоноармійців... Напіврозбиті, без дахів, оточені колючим дротом пакгавзи-касарні, де мешкали ці сім тисяч виснажених жовтих ходячих трупів, засмугованих козацькими нагаями, затурканих, смирних, — а недавно ще орлів буйних, що мчалися по полях, крицею шашок виблискуючи, сміливістю палаючи, з карабінками та кулеметними лентами через плече — уперед, уперед, — ех! Дай пірвати та мало!..

Згадав... чорну потвору шибениці. Стовпи, — бантини сині, — довгі, трупи втікачів на острах иншим, вусатого, завжди п'яного штабс-капітана Знаменського, що завідував полоненими, молодого рябуватого Стьопку, цвинтар, хижий, повний презирства зір продовгуватих дівочих очей — зір, блискучий, діамантовий... гнучку, постать... золоте волосся... Тонка випещена рука з довгими мармуровими пальцями, рожеві ніготики...

...Невимовно-красива рука, а в руці...

стек...

...Я не той, хто у весь зріст змалює те, що трапилось у ті криваві дні...

Але сьогодні я повернувся з Кантемирівки, — поперед мої очі стоять п'яний гомін офіцерні, бійка, смерть, полон.

І я хочу розказати невелике оповідання про :

19-й рік, прекрасний мармур дівочої руки і про

стек...

Звичайний англійський стек, яких багацько привезли тоді з собою „союзники“ укупі з кулеметами, рушницями і мундирами — для великоросійського панства і — смертю для космополітичної „черни“...

I

Дещо про могильника, молодість, загрубілі серця і прекрасне жіноче обличчя...

А також, — що таке є стек, для чого його вироблюють і які обов'язки виконує він у мармурових руках...

Я — могильник... Звичайно, я не Шекспіровський могильник, що говорить довгі, як голодний день монологи, філософує, спершись на лопату, про тлінність людського життя, про потойбічне життя

або про політику, але усе ж я — могильник... І не лише я, а й мій найкращий приятель Стьопка — хлопець молодий, худорлявий, як мінога, і такий високий, що мені завжди здається, ніби до його подертого й передертого, без верху, кашкета причепився шматок хмари... Зодягнуті ми у надзвичайно дивовижні костюми. На Стьопці штани: одна штанина, з мішка, тягнеться по землі, друга, — з рукава салдатської шинелі — досягає трохи вище коліна...

А скільки латок на штанах Стьопчиних і якого лише кольору: жовті латки, сині, зелені, білі!..

Де видер „добросердешний“ козак та здійняв з Стьопки його власні „шкери“, цю дивовижну частину костюму — досі затулено завісою похмурої таємниці.

І дорого, ай дорого заплатив би перший-ліпший історик, щоб визнати, за яку епоху розвитку землі було зшито ці штани.

А Стьопці — байдуже. Ходить і посвистує...

— Дарма! Мене й такого покохає найперша красуня. Чим не парубок?

Рябуватий, з гострим мишачим обличчям і крохотною на такому величезному тулубі головою ходить Стьопка, сорочку з спини обсмикує, кахикає, коли жінок зустрічає, і пале, пале велетенську цигарку, що встромлено у правий куток здорового рота...

Ще й „дерев'яшка“ на одній Стьопчиній нозі, а на другій — „лапоть“...

Але Стьопка — франт проти мене. Просто-таки аристократ у порівнянні з плебеєм...

Мій одяг...

Коли б зараз на вулиці забачили людину у такому одязі:

1) Штани

2) Дерев'яшка, обув — сама підшва з дерева й прив'язана до ноги ремінчиками.

Сидіти б їй у районі, міліції, не вилазити б звідти. І в той же час, одяг мій на диво простий і зручний. Зроблено його з простісінкового мішка, — один виріз — для голови і двоє — для рук. Трохи нагадувало це вбрання апостольський хитон (навіть підперезувався я шматком мотузки), але дарма. Головне, що, повертаючись з роботи або йдучи на цвинтар, був я оточений цілою зграєю селянських хлоп'ят, що верещала, скакала навкруги мене, сіпала мій одяг, реготалася й раділа невідомо чого.

А я, з латкою на плечі, з олімпійським спокоєм, ішов поміж конвоїрів і навіть не ображувався за регіт і глузування... Чому там ото турбуватися, ображуватися? Хіба можна вигадати щось гірше за те становище, у якому ми опинились?

Так, ми були могильниками — я й мій товариш Стьопка. Кожного ранку, ледве віддзвонить дзвінок на перевірку й вахмістр Семенів перетикає груди полонених кінцем нагая, перелічуючи їх злобно, ми брали свої важкі лопати і йшли на цвинтар.

Ми крокували голодною похитливою ходою по брудних вулицях міста, під собачу брехню і дитячий регіт, а в кутках касарень лежали трупи наших товаришів — сині скорчені з червоними синяками на дивовижно-порожніх чужих обличчях... І вишкеленими низкими зубами вони розбризкували сміх, погіршливий і іронічний, і стиснуті кулаки їм буцім хотіли востаннє комусь погрозити.

Чвертка кукурудзяного хліба, дощі і вода крізь подрані дахи, неймовірно важка праця і козацькі нагаї — викликали тиф... За тифом ішла смерть і хворі вмирали під гомін прокляття, картюжну гру й лайки та журні пісні, про те, як „отряд комунарів сражался“ або „козак на те родився“.

Окремі імена цього перегну — невідомі. Навіть дощечки з прізвищами стерлися. По більшій же частині навіть дощечок не прибивали, така сила була цього перегну.

Просто кидали людей у глибокі (а часто й міленькі) ями й засипали землею.

Так ось: за чверткою кукурудзяного хліба, неволею, холодом та нагаями ішла смерть, а за смертю — ми, цеб-то я та приятель мій Стьопка.

Ми копали глибокі (а іноді, де ґрунт був кам'янистим, і міленькі) ями, курили цигарки, витирали з лоба піт і, скінчивши працю, лежали на траві, чекаючи мертвих братів.

І, коли нарешті під'їздив поганенький віз, що впряжено в його сліпих шкап, ми підіймались, одягали на руку величезні, шагряні рукавиці і, узявши за руки та ноги труп, злегка розгойдували його у повітрі й кидали у яму... Це повторювалось два, три, п'ять, іноді десять разів, дивлячись на те, скільки було трупів.

І, коли останній, що учора ще, дихав, рухався і до нестями хотів жити, хоч паскудно, хоч ще гірше, ніж у полоні — коли цей бідолага лягав у яму страшенезним шматком невдало виточеного дерева, ми закидали рукави, плювали на пухирясті долоні і засипали чорну вогу яму.

Тоді у душі залишалися — біль чорний, розпач і почуття, гостре, як індуський ніж, — що одного такого ж дня, другий могильник у мішковому хитоні розгойдає і кине у яму твоє власне нерухоме і смердне тіло.

Навіть безтурботний Стьопка, — хлопець, що ніколи у житті не „вішав носа“ і не знав, що таке нудьга, — навіть Стьопка глибоко

засмигувся їдким тютюновим димом, спльовував мало не на три сажени і говорив:

— Ех, жість, маму твою у папу! Зараз от сидиш і тютюнець покурюєш, а через два-три дні — даси такого дуба, що аж сам здивуєшся. А по тому прийде дикий „фрукт“ здере з тебе останні твої кустом, храк і бруки (фраком і брюками зве Стьопка свою сорочку та штани), на віз покладе укупі з іншими друзьками, — бо за кумпанію воно таки да — веселіш, навіть рублем тебе прикружено буде, щоб, упаси боже, дорогою не вивалився і не розбив свою дорогоцінну пику об землю... Ну, а потім двоє, отаких як ми, живчиків розгойдають тебе, щоб не нудно було, значиться, і... гу-ух, катись ковбасою, безпрі'ятствено, значиться. От весело, аж як його... морозець по шкірі... те... є... яке... — І Стьопка далеко відкидував цигарку, ще довго кучерявився синій тютюновий димок, хилючись у той бік, куди дув вітер. Потім цигарка загасала, наш конвоїр підіймався і кидав:

— Ну, бактерії краснопузие, додому...

І ми крокували у свою запльовану, вшиву, повну диму і тифу касарню... Йшли стомлені, виснажені працею...

Каторжна була праця вирити декілька могил, з'ївши невеличкий, шматок хліба, і кожного дня брати у руки і кидати у землю — трупи

й трупи.

Але свою працю ми сами не хотіли б змінити на іншу.

І перша причина цьому була можливість „підстрелити“ хліба в селян, коли, звичайно, траплявся гарний конвоїр, а друга...

Друга ось:

II

Життя моє — шмат грязюки.

З дитинства — бійки, матюки, лайки... З дитинства бачив я лише — жах, смерть, розчавині у глибині копалень, людські тіла, дзвін пляшок замість похоронної музики, брудні матюки замість промови. Це — коли труп належав самотній людині. Коли ж це була людина багачкосімейна, касарня оголошувалася зойком, скиглінням, лютими криками. А потім усе замовкало, — усе, крім скажених лайки, бійок. І мовчання це визначало, що сім'ю вже нагнано з касарні, і тиняється вона десь під парканами, тугу свою небові виливаючи.

Усе своє життя, аж до тієї доби, поки не загули гармати, я жив під землею, залазячи туди глибоким ранком і вилазячи пізно ввечері... Я ганяв сліпих коней, запряжених у вагонетки,

навантажені блискучим вугіллям, працював коло камерону, навантажував вагонетки, потім їдким обливаючись...

Худорлявий, напівголодний, миршавий, я не знав, що таке сонце, де там бачити його! Де бачити, коли дим затуляв небо, псував повітря, заповняв легені... Єдиною моєю втіхою було читання. Який щасливий час настав, коли після роботи, ледве змивши з обличчя вугляний порошок і зжувавши шмат хліба, я залізав на свій „третій ярус“ і розгортав обережно стареньку книжку! Книжка давала мені біда й сумна вчителька Адель Станіславовна... Вже давно з'їв її туберкульоз, і знесилене тіло згнило на рудницькому цвинтарі, але завжди, згадуючи її, я відчуваю, як серце мені млясо шириться і на очі виступають сльози, бо це була перша людина, яка ставилася до мене по-людському, пригортала мою брудну, вшиву голову до своїх теплих грудей і поглажувала волосся. І як любило її покинуте усіма, затуркане, засипане матюками хлоп'я. По єдиному її слову кинувся б у шахтову безодню, бо ні від кого не отримував я ще стільки ласки, кохання, хоч була його й не така вже безліч. Спокійно ж спи під землею, мій перший товаришу, відчутливий й ніжний. Я згадую тебе завжди з теплим-теплим почуттям... Пам'ятаю: ніч, тьмяно горить лямпочка, а я увесь у книзі, а я купаюся у сонці, бачу інших людей, інший світ, дихаю вільним повітрям.

А потім знову тьма — темнота, десятиницькі бійки, зкривавлені трупи, кров, що золотим потоком текла у хазяйські гроші і потім розливалася червінцями по Баден-Баденах, Ніццах та Венеціях. Жінка й дівчата були брудні, вони теж лаялися, дудлили горілку і ходили у Юзовку (сучасне Сталіне) на панель, — тілом своїм „підробляли“, — бо неможливо б існувати на 8 карбованців щомісячного утримання. Виснажені працею чоловіки, над якими завжди висіла смерть, плюнувши на все, кидались у п'яне буйство, різали один одного ножами, билися...

А я так бажав забачити красиве, вільне життя, про яке писалося у книжках, сонечко, привілля і головне — прекрасних! обличчям і душею жінок...

Як хотілося мені любови, як страждав я за нею! Любити когось хотілося, усією істотою любити, зазирати у безодню, глибіню жіночих очей, повних принади, заклику, радості...

Але очей таких не було, і жінки такі не зустрічалися...

І часто ночами глухими я плакав, встромивши обличчя у вонючу кожушину, що грала ролю подушки...

Мені боляче було — чому це таке погане життя?

І чому я не маю права кохати таку жінку, про яких пишуть у книжках?

Мрійник був з мене великий... І тому одного разу я прийняв за свою Дульцінею звичайнісіньку повію з першої лінії, — правда, повію, яка розмовляла інтелігентною мовою, кінчила п'ять класів гімназії і мала на диво правдиві, наліті розплавленою блакиттю очі — широкі, як озера, і таємні, як очерет увечері...

Звичайно, ця Дульцінея обікрала мене до копійки — забрала усі гроші, що збирав я на книжки, навіть брудну козушину — і втекла... Ах, як плакав я! Але не за грошима й козушинкою, а за жінкою, за людиною, яку я намалював у своїй уяві... Проте ж я не зробився иншим... Немов сліпий, блукав у п'їтмі, вишукуючи хоч одну істоту з тих, що так яскраво метеорилися на сторінках книг...

Таким був я й зараз, у мішковому „хитоні“, — патлатий, голодний могильник... Навпаки, я ще більш бажав пестоців, ніжної руки і жіночого зору...

Стьопка... Що можна сказати про Стьопку — теж донбасівця саночника й „шибеника“ Стьопку?

І його життя було таке ж чорне, повне нудьги, лиха й образ... І Стьопка теж хотів когось любити, і він був такий же, як і я, мрійник, — лише веселіший і жвавіший за мене...

Певно, це допомогло нам розшукати один одного з тисячі-тисячів і з'єднало нас...

Ось і все що до нашої біографії...

Проти цвинтаря через дорогу, трохи віддала, самотній і гордовитий стояв великий будинок, на зразок панського. Коло будинку росли старі, з потрісканою корою дубки, розкладаючи навкруги тїнь... Кожного дня з будинку виходили дві дівчини і сідали на лавочці під дубом...

Одна з них була невеличка, смішлива, кароока. Вона усе щось розказувала, регочучись і поблискуючи очима. Друга — вища, гнучка, як молода верба, у довгих, світлих кучерях — мала тонко вистругане з мармуру обличчя, широкі, кольором світліші за небо, очі і над ними дві золоті рівні лінії брів.

І вигляд в неї був позаземний, ніби зійшла ця істота, осяяна сонячним промінням, з якоїсь невідомої планети, щоб пестити людські погляди своєю дивною, ніжною красою. Стан свій гнучкий тримала вона рівно, тугими плодами випиналися з-під білої блузи груди, дивилися очі замріяно, кудись уперед, за обрій (далі, ще далі за світ, за космос), — дивилися й ніби нічого не бачили — остільки усе було дрібне й сіре перед її красою... Навіть космос. Принаймні, так здавалося тоді мрійникові у мішку. У пругкій сліпучо-білій руді тримала дівчина стек, граючись ним, а він гадючкою крутився у повітрі...

Жовтою тоненькою гадючкою.

І ми, обідрані, обшарпані могильники, на хвилину кидали лопати, встромляли зір свій у позаземну — жінку? дівчинку? в білій сукні.

Ми цілими годинами чекали того часу, коли вийде вона і сяде під дубом на лавочці.

Огорожа і дерева понад огорожею затуляли дівчинку, але ми якось інстинктивно знали, що ось вже вийшла, сидить, слухає свою приятельку (чи, може, сестру), крутить стека.

І ми з-за огорожі милувалися її красою, милувалися доти, аж поки конвоїр наш не гримав:

— Ну, краснопузие, за роботу!

Ми зідхали... і знову бралися за лопати.

...У своєму чорному, брудному житті ми, злиденні голодранці, вічні каторжники, могильники, зустріли величну красу, заповнилися нею... захопилися...

Але чомусь ніжність наших душ оповивали ми у грубість і про „неї“ говорили лише грубими словами.

— Ну, мабуть, прийшла вже та... — говорив я штучним, чужим голосом. Стьопка теж цинічно спльовував і роздумливо говорив:

— Д-да... стегна в неї, стерви, нічого...

— Нічого... — погоджувався я...

Але у душі нашої весняною трояндою цвіли — ніжність до незнайомої красуні, почуття побожливості до неї, бажання наблизитися до казкової принцеси і зблизу побачити її...

Та хіба ж можна це висловлювати іншому, хоч би цей інший був і найкращий твій приятель?

Ось чому доводилось одягати маску цинізму, коли розмова торкалася єдиної втіхи і краси в нашому заповненому трупами нагаями, голодом і матюками житті...

Потім приїздив віз з трупами — мерців кидали ми у могилу, засипали землею і поверталися до касарні. Там сьорбали кукуру-дзяне вонюче вариво і лягали...

Навкруги гомоніли людські шкелети, били воші мокрими від крові пальцями, мляво розмовляли... Більшість мовчала... У головах вітали мрії — про звільнення, спочинок і помсту. І ще: про їжу. І, певно, сперш про їжу, а потім про звільнення та боротьбу.

Надалі обрій соромливо рум'янівся, небо темнішало, з-за гори висовувала розкуйовджене чорне обличчя ніч і з хмарок стелила собі м'яку постіль.

Дзвенів дзвін. Люди виповзали і лаштувалися до перевірки. З'являвся штабс-капітан Знаменський, — довгий, кожавий, з стрільчатими рижими вусами. Дзенькали мечники, лунали покрики:

— Ногу убері, стервец! Ет-та тебе не у красних на мітінге!

— Кудя живот висунул?

Нарешті перевірка кінчалася. Розповзалися полонені по своїх місцях, стогнали хорі (яких не брали до шпиталів, щоб не розносити „червоної зарази“). Ворушилися покусані до м'яса вошиями тіла, висіла смердюча мряка, незграбною потворою стояла шибениця—страшна й чорна...

Лежав я коло Стьопки, встроивши очі у стелю, і мозок мій оповивали чудні, несвітські химери.

Я думав про дівчину у білій сукні з налитими блакиттю очима... І уявляв я себе не змореним, позбавленим волі і обідраним злидарем, а гордою, вільною людиною, що знову мчить крізь полум'я, вибухи, посвисти куль,—мчить, розмахуючи шаблею,—і навкруги падають вороги, падають зрізаним колоссям, встилаючи трупами своїми землю... І ось вже немає ворогів... У золотому саяві плететься світло, і вона, прекрасна й далека, зі мною, тремтить у моїх обіймах—вона моя, її істота в єдине й ціле злилася з моєю...

І засипав я з щасливою посмішкою на вустах...

III

Як трапилось це, що я повинний був підійти до неї й попрохати... хліба?..

Не любови, не ласкавого погляду, не проміння її очей, а звичайного хліба...

Ні, не трапилось би цього, коли б мій приятель Стьопка не заслаб... Другий день вже копав я могилу з иншим, а Стьопка лежав у касарні синій, з порепаними від спеки вустами, з очима, що глибоко запади у глазниці і світилися каро й люто. Иноді Стьопка шепотів:

— У, ці, гади... Замучили... Здохнути б краще...

І голодним поглядом дивився навкруги. Два дні слабій Стьопка сидів на чвертці сухого кукурудзяного хліба. Як хотілося мені нагодувати його, найкращого й найближчого приятеля, з яким йшли плече об плече, боролися з смертю, з пригодами й жахом полону!

Я звернувся до Знаменського з проханням поліпшати Стьопчине становище, але він луснув мене по щюці, дихнув перегаром спирту й коротко кинув крізь стиснуті міцно зуби:

— Дурак!

Два дні конвоїри трапилися старі, неприхильні до полонених, які нагороджували прикладом і дренькотливо реготалися з прохання повести „підстрілити“ хліба для Стьопки. Казали:

— Не здохне він... а здохне—у яму кинеш і усе...

І вишкирювали чорні з просіками зуби...

На третій день конвоїр трапився гарний. Це був молодий рябуватий кубанець з веселими і сумними одночасно очима. Ми закурювали, розмовляли, і він сердито говорив:

— П'ятки скоро намастимо салом. Потому з такою властю — одне недорозуміння. Казали — за слободу, а тепер „боже царя храни“ завели... Мужиків грабують і порють. Дур-раки...

Я попрохав кубанця повести мене прохати хліба. Він кивнув головою:

— Добре... Але у три-чотири хати, — отут близько, щоб на офіцера не напоротися...

Пішли... В трьох хатах я добув три шматки хліба і шматочок сала... Але цього було не досить... Мучила думка: коли ще трапиться конвоїр гарний? а їжі мало... Знеслилися Стюпка — смерть без їжі...

І, нарешті, ми підходили вже до того будинку. Я забачив її. Заколотилося серце. Ось вона... я так близько бачу її. Я навіть чую її тихий срібний голос. Мила... Прекрасна...

І... несподівано — дика думка... Я навіть на мить затремтів від цієї думки:

— Вона така гарна... така добра... що, коли підійти до неї й попрохати в неї чогось для хорого Стюпки? Вона, певно, винесе, — багачко винесе смачної їжі.

Ні. Не піду... А у душі — чому? Ти не зробиш цього для товариша? Яка ж ти паскуда! Іди! Ні! Іди, — наказувало щось у душі. І це „щось“ перемогло. Я навіть не пам'ятаю, як опинився перед принцесою, як припідняв кепку без верху (Стюпчину)... Усе тремтіло від сорому, коли я тихо сказав:

— Пробачте мені... баришне... але в мене є хорий товариш... Чи не дасте ви для його хоч шматок хліба?

Дівчина підвела на мене роздумливі тоскні очі й спитала:

— А хто ви є?

Відповів:

— Полонені червоноармійці...

І вмить змінилося дівоче обличчя. Замість ніжності, глибокої тоскності й краси я забачив інше — два повних ненависти ока, їдку гадюку посмішки на вустах, лют, лют у кожній рисці такого милого хвилину тому обличчя. Посмішливо й злісно, граючи стеком, дівчина відповіла:

— У нас для вашого брата лише нагаї є...

Тоді зрозумів я, з ким маю справу. Усе ніби обірвалося в моїй душі, зав'яли троянди, серце стиснулося, і перед очима закруtilись

Оповідання про стек

різнобарвні кола. І, вже ніби чужим голосом, я сказав з тугою й болем:

— Пробачте, я не знав, що ви... така прекрасна... й така мерзотня... як і всі ви... такі...

І раптом у повітрі свиснув стек, майнув жовтою гадючкою і ліг синьою смугою на моє обличчя.

— Сволоч! Мер-рзавец! Вон! В контр-разведку!.. Грабітель!..

Я хитнувся від болю—від страшелезного душевного болю, потім до обличчя линула кров, і я кинувся уперед, до дівчини. Стек опинився у моїх руках, я надвоє розломив його, щось викрикуючи крізь спазми у горлі.

Не знаю, що було б далі, та переляканий конвоїр схопив мене за плече й потяг за провулок. У повітрі лунало:

— Мер-рзавец! Грабітель!..

Невже це вона? Невже?

Не стало сили. Я впав на землю, корчачись у судорогах ридання. Я плакав і матюкав її, я дряпав нігтями землю і, щоб заглушити лютий душевний біль, кусав свої руки...

Конвоїр не чіпав мене. Він важко зідхав і шепотів:

— Буває, значить... Стер-рво... Це — дочка полковника. Ех, шкода тебе, братішка, ти, навіть торбинку свою загубив.

Коли повернувся я в касарню, Стьопка лежав мертвий... По губах йому повзала велика синя муха. Я затулив йому очі і припав до холодних Стьопчиних грудей...

Ми умісті з ним збудували у своїй душі прекрасний образ дівчини у білій сукні, і яке щастя, що він вмер з цим образом...

В мене ж усе розруйнувалося і знову вирнули: нудота, жак вошивої касарні й порожнеча...

... Цього ж вечора мені „всипали“ тридцять п'ять нагаїв, а конвоїра посадили у карцер...

Другого ранку, ідучи на роботу і порівнявшись з зеленим будинком, я здригнувся:

— На землі лежала половина стека...

Я підібрав її й заховав...

Стек носив я довго. Навіть лише рік тому випадково він потрапив у піч...

Пам'ятаю:

— вибухи, кулі, гармати, на снігу чорними плямами порублені тіла, татакання кулеметне, посвисти повз вуха, гарячий кінь і блискача шашка...

Я втік з полону і знову брав участь у бою...

...Мчався гарячий кінь, тікали білі, ми навідали — навкруги метушився сніг, гули телеграфні дроти... Було весело й жарко...

Нарешті — ворожий обоз. Стрілянина...

І тут забачив я дівчину у дорогій шубі. Вона тремтіла усім тілом, притиснувшись до спинки саней, і в руках її димився бравніг. А коло саней лежав наш кіннотчик, Сашко Вітрюк. Молодий чорнобровий кіннотчик...

Зблискувало залізо шашок, кричали кіннотчики:

— Рубай її! — вона Сашка забила!

— Крой... туди-разтуди!

— Ух ти, зануда!

— Стій, хлопці, у бригаду її, — це з важних птахів!

Дівчина, бліда, з широко розтупленими очима, кинула бравнінга й заридала:

— Пощадіть, не вбивайте мене!

— Бий! — ревли хлопці.

— Стій, — владно наказав ескадронний, — у бригаду її, — я наказую.

Поволі заспокоювалися хлопці. З-під кінських копит відлітали грудки снігу. Вже в задніх лавах хтось затулював пісню, вже блукали по обличчях цигаркові відсвіти.

В мене крутилася голова... Хотілося пити... Скакував з коня, хапав сніг, ковтав його, але спеку зупинити не міг.

Вона!

Це вона! Знову, знову вона!

Витяг із кобури стек... Ось він... Жовтий шматок...

Окотила з ніг до голови хвиля лютисти. Рука судорогово тяглася до нагана...

Ось... недалеко вона... Надавити курок... і...

Ні, так не можу зробити я... Я ж — могильник, каторжник, а такі звикли битися з озброєними ворогами...

Ми не вміємо глузувати з полонених... Не вміємо також забивати з-за кутка... Тоді ж як бути? Як бути з нею? Вона ж дочка полковника, вона забила нашого товариша, вона вступила в боротьбу вже не з стеком — а зі збро-є-ю...

Як бути?..

Холодний піт виступив на чолі...

Пришпорюю коня...

Рівняюсь з оточеним конвою возиком... Чую суворий голос ескадронного (шмат розмови, видко):

— Нащо ж стріляли тоді?

Оповідання про стек

— Ах... но пойміте же,— ето була всего лишь „вспышка“...
ведь ви... т.-є... ваші... убілі в 17 году (когда захватілі власть)
моего отца... он бил... совершенно безвредный... тихій і мірний
человек... Потом... я так перепугалась...

— А-а, мерзото!

В грудях мені знову запекло:

„В 17 году убілі отца...“

Бреховка! Боягузка!

Я під'їжджаю до ескадронного і кличу його осторонь...

— Що таке? — питає він, і очі йому з-під кострубатих брів дивляться на мене пронизливо...

Говорю:

— Не вірте... цій мерзоті... цій бреховці: ніхто у 17 році не забивав її батька... Усього лише чотири місяці тому він служив полковником у білих... І цю... я знаю... Ось...

Рукою, що підскокує й тремтить, витягаю я з кобури обломок стека. Ескадронний довго й уважливо оглядує його... По тому повертає мені й говорить роздумливо:

— Значить... полоснула?... Н-да... це вони можуть... знайому, значить, зустрів?... Добре... Тоді відведи її завтра уранці у штаб бригади й сам розкажи усе, що знаєш про неї...

І хитнув головою:

— А красива... ух, яка красива бабьонка!

Уранці другого дня я вів дівчину до штабу.

Штаб бригади стояв за дев'ять верстов. Я засідлав коня й повів полонену. Ішла вона знесила, бліда, з чорними колами під очами — видно, не спала цю ніч.

Олив'яні хмари пливли по небі, і вздовж шляху рипів голими деревами зимовий казковий ліс. Дівчина спотикалася в заметах. Мовчали. Навкруги вешталися денікінські недобитки, я спостережливо дивився уперед і тримав напоготові револьвера.

Так їхали ми довго. Горло мені здавлювалося, мізок палав. Нарешті витяг з кешені уламок стеку і, зупинивши коня, підніс до дівочого обличчя жовтий тонкий шматок. Усе закипіло, кров вдарилася у голову, але я спокійно спитав:

— Пізнаєте?

І немов крізь туман забачив я:

— перекривлене жахом, бридке обличчя, що тремтіло усіма м'язами, слюну на кутках вуст, лютість і благання в очах.

Вдарив у вуха пронизливий крик:

— Простіть! Простіть... Я... Простіть! — і цілувала мої чоботи мокрими вустами. Ух! Яка гиденька й маненька була ця істотка! Рука потяглась була, до шаблі, але... рубати цю гадючку? Бридко! Шашку забруднити? Я лише відштовхнув ногою дівчину і тихо кинув:

— У-у, потворо! Комаха! Коли б ти знала, якою неземною, величною й сонячною існувала ти у двох душах, — у душах двох обдіраних полонених могильників, — ти, що зараз цілуєш мій чобіт! Геть, занудо!

Я кидав ці слова їй у обличчя, а в мізку знову уявились химери минулого — прекрасна дівчина у білій сукні — „принцеса з казкової планети“... І було боляче, боляче де нестями, і хотілося знищити цю гидку, реальну істоту, щоб забути фантазії минулого...

Але, наказ — довести до штабу... І знову рушили далі... І в цю мить з-за поверту дороги вискочили два вершники. Вони мчались, відстрілюючись, і на шапках їм забачив я червоні стрічки.

Один скрикнув:

— Тікай, братішка, — білі!

Обличчя моєї полоненої раптово, як і тоді, коли попрохав я хліба, змінилося. На щоках виступили червоні плями. Очі кинули на мене переможний тріумфальний погляд.

Скрикнула:

— Наші! Наші! Спасіте! — кинулась у бік.

А-а, стерво! Ти думаєш, що я, переляканий, кинусь тікати й забуду про тебе?

Ні! Знову той погляд? Годі ж!

Я витяг шашку й кинувся за дівчиною...

Далі — розсічений череп, скривавлене, у крові обличчя, дикий крик і у снігу струнке тіло...

І останній, повний ненависти й презирства погляд кинула на мене, і сині вуста ворухнулись, прошепотівши, мабуть, прокляття... І тільки уламок стека нагадував мені, що колись існувала істота — з прекрасним обличчям і дрібною слинявою ненавистю... Ось і все моє „Оповідання про стек“, про стек, багацько яких завезли з собою англійці укупі з танками, кулеметами і смертю для таких, як я, обшарпаних, злидених „могильників“.

Харків

1 — 9/VII — 28 р